

כניסת שבת ב"ב 4:16
יציאית שבת ב"ב 5:18

גיליון 32
תשפ"ג

משלחן גבוה

חידושי תורה באגדה ובהלכה
מהרב הגאון ר' אלעזר יועץ קופל זצ"ל

פרשת וישב - חנוכה

ביאורי תפילה

"והזדים מהרה תעקר ותשבר ותמגר ותכניע במהרה בימינו"
העיר ה'פני מנחם' מדוע על הרשעה כתיב 'וכל הרשעה
תאבד' בלבד, ועל אויבי ה' יכרתו, ואילו על הזדים נאמרו ד'
לשונות שיכלו 'תעקר ותשבר תמגר ותכניע', ופעמיים נאמר
בהם 'מהרה'.
אלא שביאר שבתפילת על הניסים אומרים 'זדים ביד עוסקי
תורתך', נמצא שהזדים הם אלו שנלחמים לעקור את התורה
ומסכנים בכך את ישראל, ולכן עליהם מבקשים ש'במהרה
תעקר ותשבר ותמגר ותכניע'

מאוד כדי להודיע הנס, ולכן אפילו אין לו מה יאכל מוכר כסותו כדי
ליקח שמן ונרות להדלקה.

למבואר שעיקר מצות ההדלקה היא כדי לפרסם הנס ולהכי אפילו
מוכר כסותו וגם צריך שתהא ראויה שתדלק בשיעור הראוי, א"כ מה ראו
חכמים לתקן שכבתה תוך הזמן אין זקוק לחזור ולהדליק כדי לפרסם
הנס?

ב. מצינו הלכות שונות בהדלקת נרות חנוכה שחז"ל תיקנו דומיא
דמצות הדלקת המנורה דמקדש. - לפי"ז צ"ב מדוע בנרות חנוכה
כבתה אין זקוק לה, הא בהדלקת המנורה במקדש דעת רש"י במנחות
ע"ו: והרמב"ם (בהלכות תמידין ומוספין פ"ג הי"ב) שאם כבתה צריך
להדליקה כמבואר במנ"ח (מצוה צ"ח אות י"ב), דמלבד המצוה במעשה
ההדלקה יש מצוה שיהיו הנרות דלוקים, א"כ מדוע בנרות חנוכה לא
תיקנו שהנרות יהיו דלוקין?

חז"ל רצו לרמוז שהשכר הוא על העמל

בספר "בני יששכר" (חנוכה מאמר ג', י"א) כתב לבאר שכידוע המנורה
מרמזת על התורה שבע"פ שגביעיה כפתוריה ופרחיה מרמזים על
החידושים המתחדשים ע"י חכמי התורה, ואמרו חז"ל "הרוצה להחכים
ידרים וסימנך שהרי מנורה בדרום" וכתב "כי נר מצוה ותורה אור".

לפי"ז י"ל שבדין זה ש"כבתה אין זקוק לה" רמזו חז"ל את מעלת
חכמת התורה על כל חכמות העולם והיסוד שבעבודת ה'. דהנה כל
החכמות שבעולם כשאדם עוסק בהן ולא יעלה בידו להשיג את התכלית
של ידיעת החכמה, תהיה יגיעת עיונו לריק. - משא"כ חכמת התורה
בעוסקו ועמלו בתורה לשמה אפילו לא כיוון להלכה, הקב"ה חדי
בפלפולא דאורייתא. וזה שאמרו "כבתה אין זקוק לה" שהעיקר היא
עשיית האדם את החיוב המוטל עליו, ואילו התוצאה בידי שמים.

יוסף הצדיק דקדק בלשונו לדבר 'לשון הרע' רק מה שמותר לו לתועלת

"אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה היה רואה את אחיו
בצאן והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו, ויבא יוסף את
דבתם רעה אל אביהם" (ל"ז, כ')
ה"אפיקי ים" (תחילת ח"ב) כתב להקשות שלשה קושיות בפסוק
זה. א. מדוע הוצרך הכתוב להשמיענו "והוא נער את בני בלהה"? ב. מהו
הלשון "ויבא" היה לו לומר "ויספר" כפי שכתוב בהמשך "ויספר אל אביו
ואל אחיו", שהרי סיפור מספרים ולא מביאים ג. מהו זה שאמר "אל
אביהם" וכי לא אביו הוא? היה לו לומר לאביו כמו שאמר "נשי אביו"?
מיישב ה"אפיקי ים" שהתורה באה ללמד על צדקותו של יוסף שלא
בא חלילה להוציא דיבה על אחיו באיסור, אלא כונתו היתה לטובה
ועשה כן באופן המותר על פי דין.

בדין היתר לשון הרע לתועלת ישנם שלש תנאים. ("חפץ חיים"
כלל י' סעיף ב' ס"ק ג'-ה'). א. כשרואה אדם שעושה מעשה שלא הגון
והוא רוצה לגלותו לאביו או לרבו, תחילה צריך הוא להוכיחו ולהזהירו,
ורק אם לא יקבל דבריו מותר לו לגלות מעשיו לאביו או רבו. ב. שלא
יגדיל העוולה יותר ממה שהיא, ולא יוסיף שום תוספת משל עצמו
כדרך המספרים אלא יאמר במדויק את מה שראה. ג. שיכוון לתועלת
ולא כדי שתהיה לו טובת הנאה מחסרון חברו.
לפ"ז מיושבים הקושיות כפתור ופרח.

א. התורה הקדימה וציינה "והוא נער" ליישב מדוע יוסף לא הוכיח
תחילה את אחיו טרם שגילה זאת לאביו, משום שלפי השערותו חשב
שודאי לא תועיל תוכחתו, לפי שהם היו מזלזלין בבני השפחות והוא
היה רגיל להיות עם בני השפחות וא"כ בודאי לא תועיל תוכחתו.

ב. "ויבא יוסף" ולא "ויספר" להורות שלא הוסיף שום דבר כדרך
המספרים, אלא "ויבא" כמביא דבר ממקום למקום כמו שהוא בלא
הוספה וגרעון. ג. עוד רמז הכתוב שכונתו של יוסף היתה רק לתועלת
לטובתם שאביהם יוכיחם, ולכן אמר "אל אביהם" כאילו אין הדבר נוגע
כלל לעצמו וכאילו אינו אביו, נמצא שכל הפסוק בא ללמד את צדקותו
של יוסף שנהג על פי כל כללי ההלכה. (ע' רש"י ל"ז, ב')

חנוכה

מדוע 'כבתה אין זקוק לה' הרי לא מתפרסם הנס
קיי"ל בשו"ע ("או"ח ס' תרע"ג ב') כמסקנת הגמ' בשבת דף כ"ג
שההדלקה עושה מצוה, ולכן אם כבתה מיד אחר ההדלקה אינו זקוק
להדליק שנית ויצא ידי חובת המצוה. דין זה צ"ב במכמה טעמים.
א. ברמב"ם בהלכות חנוכה (פ"ד הי"ב) ובשו"ע סימן תרע"א, א' נפסק
שמצות נר חנוכה היא מצוה חביבה עד מאוד וצריך אדם להיזהר בה

חיוב נשים בהלל דחנוכה ואיסורם בעשיית מלאכה בשעת הדלקת נרות

איסור עשיית מלאכה א. לנשים ב. לגברים ג. אם דווקא ליד הנרות ד. כשכבו הנרות בתוך חצי שעה
אם בהלל דחנוכה האשה הייבת לפי שההלל נתקן על הנס ונעשה על ידן

ב. חיוב נשים בהלל דחנוכה

בשור"ת "תורת רפאל" סימן ע"ה כתב שלפי דברי התוס' בסוכה (לח.) יש לחייב נשים בהלל דחנוכה הואיל והיו באותו הנס כשם שנתחייבו בהלל דפסח מטעם זה, משא"כ הלל דסוכות ועצרת שאינו נאמר על הנס דנשים פטורות משום דהוה מצוה שהזמן גרמא.
וכך כתב בשור"ת "שבט הלוי" (ח"א סימן ר"ה לשור"ע תרפ"ג) וז"ל "ובענייני יש מקום לחייבם ע"פ דברי התוס' בסוכה וכך נוטה דעת המוע"ז (ח"ב סימן קמ"ז).

וכ"כ ה"מקור חיים" (קיצור הלכות סימן תרמ"ד) שחייבות. אך הגאון רבי שלמה כהן זצ"ל (בעל ה"חשק שלמה") כתב לדייק מדעת הרמב"ם דנשים פטורות מאמירת הלל דחנוכה. וכן דעת מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל בקובץ תשובות (ח"ג סימן ק"ה) והמנחת שלמה (מהדו"ת סימן נ"ח ס"ק ה') שנשים פטורות.

וראיתו דמשמע ברמב"ם שאף בחנוכה לא מוציאה האשה את האיש יד"ח בהלל, א"כ מבואר דאף בהלל דחנוכה אינה חייבת.

אלא שהקשה לדעת הרמב"ם מאי שנא נר חנוכה דחייבות ומוציאות את האיש משום שהיו באותו הנס כדאמרינן בגמ', ואילו בהלל פטורות ואינן מוציאות אע"פ שהיו באותו הנס, ומאי שנא ממה שחייבום במגילה?

בספר "שלמי תודה" (סימן י"ח ב') כתב ליישב, שיתכן שאף לדעת הרמב"ם נשים חייבות בהלל דחנוכה. ואפ"ה אינן מוציאות את האיש משום דהאנשים חייבם בהלל בחנוכה מדברי קבלה דחמיר חיובו (אע"פ שכתב שהוא מדברי סופרים), משא"כ אשה אינה חייבת מדברי קבלה משום דהוי מ"ע שהזמ"ג, ומ"מ מדברי סופרים חייבה משום שאף הן היו באותו הנס. - משא"כ בהדלקת הנר דאף באיש אין חיובו אלא מדברי סופרים, לכן שפיר נשים מוציאות בהדלקתן את האיש.

הלל בא על ניצחון מלחמה ואשה אין דרכה להילחם

ב"שדי חמד" (ח"ט מערכת חנוכה אות ט') כתב ליישב את דעת הרמב"ם שאע"פ שבגמ' בערכין משמע שהלל דחנוכה נתקן על הנס מ"מ יש לפטור נשים, כיון שההלל בא על ניצחון המלחמה ובה"ש לחייב את הנשים הואיל ולא בני כיבוש נינהו, וכמש"כ החינוך לענין פטור נשים ממצות זכירת מעשה עמלק.

וכן מדויק מהבאור הלכה (תכ"ב ב') שכתב וז"ל "מבואר בש"ס סוכה ל"ח דנשים פטורות מהלל משום שהיא מצות עשה שהז"ג חוץ מליל פסחים דחייבות משום שאף הם היו באותו הנס כמבואר בתוספות שם", ומזה שלא הוציא מן הכלל אלא הלל דפסח משמע שבחנוכה פטורות.

אם ההלל נתקן על הנס שלנו או על הנס של אבותינו

העמק ברכה (הגדה) כתב לחדש שגם לדעת התוס' בסוכה י"ל דנשים פטורות מהלל דחנוכה, דאע"ג דגם ההלל דליל פסח והלל דחנוכה תרואויהו ניתקנו משום הנס, מ"מ חלוקים הם.

הלל דפסח אינו משום הנס שאירע לאבותינו אלא משום הנס שלנו כפי שאומרים בהגדה שבכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שלא את אבותינו בלבד גאל אלא אף אותנו גאל, שנאמר "ואותנו הוציא משם". וזה שאנו מסיימים "לפיכך אנחנו חייבים להודות", פ' כיון שאנו בעצמנו יצאנו לחרות, לכן גם נשים שהיו באותו הנס שנחשב שנעשה להם ממש חייבות באמירת ההלל. משא"כ אמירת ההלל בחנוכה אין הנס מחייב לומר עליו השתא הלל כיון שהנס כבר עבר, ומה שאנו אומרים השתא אינו אלא תקנת חכמים לזכרון הנס של אבותינו, ובהלל זה י"ל שנשים פטורות.

א. איסור עשיית מלאכה בשעה שהנרות דולקות

איתא בשבת (כג.) א"ר יהושע בן לוי נשים חייבות בנר חנוכה, שאף הם היו באותו הנס.

פרש"י 'היו באותו הנס' שעל ידי אשה נעשה הנס.
באו"ח (ס' תר"ע סעיף א') נכתב שנוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות, ויש שאומר שאין להקל להם.
המאן אברהם (ס' תר"ע, א') כתב בשם ה"מטה משה" שדוקא נשים נוהגות שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות, לפי שנעשה הנס על ידן. שיהודית האכילה לראש הצוררים גבינה לשכרות, וחתכה את ראשו, וברחו כולם.

הגר"ח קניבסקי זצוק"ל העיר שלכאורה גם ע"י הכהנים נעשה הנס כנאמר בנוסח על הדלקת הנרות "שעשית לאבותינו... ע"י כהניך".

אם רק נשים אסורות בעשיית מלאכה או גם אנשים

ה"כלבו" והב"י כתבו שהטעם שלא לעשות מלאכה הוא כדי להכיר שאסור להשתמש לאורן של נרות החנוכה. ועוד שמא יכבה הנר הרגיל לשמושם, ועל כרחם יכשלו להשתמש לאורו של נר החנוכה.

בשור"ת חת"ס (או"ח סו"ס קנ"ה) תמה דאם הטעם הוא משום חשש שישתמשו לאורם, א"כ מה לנשים בזה יותר מאנשים? ואכן טעם זה כתב הפמ"ג שאין לחלק בין אנשים לנשים, והמ"ב כתב דיש מקומות שגם האנשים מחמירים בזה.

ה"מור וקציעה" כתב שהחשש יותר אצל נשים לפי שדעתן קלות. טעם נוסף כתב בספר "יומין דחנוכה" (בסופו הערות על השו"ע) דכיון דע"פ רוב דרך הנשים לעשות מלאכתן בבית לעת ערב, חששו יותר שיבואו להשתמש לאורן.

ה"שלטי גיבורים" (בהגהות המרדכי אות מ') ובלבוש (סימן תר"ע, א') כתבו טעם נוסף למנהג שלא לעשות מלאכה, כדי שלא להסיח דעתן מזכר הנס, לכן עושין אותו לפחות אותה שעה כיו"ט, ובחצי שעה דשיעור הדלקה ראוי שלא להסיח דעת מהנס. - לטעם זה מובן שרק נשים שעל ידן נעשה הנס נהגו בזה איסור.

באלו מלאכות נהגו שלא לעשות מלאכה

דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל (בפניני חנוכה ובשור"ת "רבבות אפרים" ח"ו סימן ת"ט) שנהגו הנשים שלא לעשות שום מלאכה שיש בה היסח דעת אפילו בישול ואפיה, וה"ה שטיפת כלים ונקיון הבית. וכך מובא ב"הליכות שלמה" (חנוכה פט"ז הערה 14) שנהגו הנשים בבית הגרש"ז אויערבך זצ"ל שלא לעשות שום מלאכה אפילו כתיבה ובישול. לטעם זה שהאיסור הוא כדי שלא להסיח דעת מהנס, אמר הגרי"ש אלישיב זצ"ל, ("אשרי איש" ח"ג פ"ג אות ב'), דה"ה אם מדליק בפתח חצרו, אסורה האשה לעשות מלאכה בביתה. וכן אשה שעובדת מחוץ לביתה בשעת הדלקת הנרות ויוצאת ידי חובתה ע"י הדלקת בעלה, אע"פ אסורה בעשיית מלאכה, כיון שאיסור עשיית מלאכה אינו דוקא במקום הדלקת הנרות.

אולם דעת הגר"נ קרליץ זצ"ל והגר"ח קניבסקי זצוק"ל (ב"תורת המועדים" ס"ק ח') שמסתבר שלא קיבלו עליהן לאסור אלא מלאכות האסורות בחוה"מ ככיבוס ותפירה, אבל בישול ואפיה הדחת כלים וכדומה מותרין.

יש להסתפק לטעמים הנ"ל בכבדת תוך חצי שעה שאין זקוק לה, אם מותר לעשות מלאכה.

לכאורה יתכן שיש נ"מ בין הטעמים אם מותר לנשים לילך לישון מיד לאחר הדלקת הנרות, דלטעם שהאיסור בעשיית מלאכה הוא כדי שלא יסיחו דעתן מזכר הנס, אין לך היסח דעת גדול מזה.

הודעה משמחת בסיעתא דשמיא יצא לאור הקונטרס הנפלא מ'שולחן גבוה' על חנוכה

ובו בירורי הלכה, עיונים והערות ופנינים נפלאים בעניני חנוכה

מכתבי הגאון ר' אלעזר קופל זצ"ל

ניתן להשיג בטלפון 054-8419094 או במייל mg036198046@gmail.com

